

УДК 338.432.009.12

Богачук Юрій Сергійович

*аспірант кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Уманського національного університету садівництва*

Bogachuk Yuriy

*Postgraduate Student of the
Department of Entrepreneurship, Trade and Stock Exchange
Uman National University of Horticulture*

Ткачук Денис Сергійович

*аспірант кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Уманського національного університету садівництва*

Tkachuk Denys

*Postgraduate Student of the
Department of Entrepreneurship, Trade and Stock Exchange
Uman National University of Horticulture*

DOI: 10.25313/2520-2294-2024-6-10009

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВА ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

COMPETITIVE ADVANTAGES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS THE BASIS OF THEIR COMPETITIVENESS

Анотація. Вступ. Специфіка аграрного виробництва та особливості попиту на продукцію обумовлюють необхідність вибору підприємствами галузі обґрунтованої бізнес-стратегії, розробленої на основі ретельного аналізу наявних і бажаних конкурентних переваг та можливих механізмів їх формування й реалізації. Це дасть можливість адаптуватися до шоків пропозиції та мінімізувати ризики, а також забезпечити тривалу конкурентоспроможність.

Мета. Метою дослідження є аналіз наукових підходів до визначення понять конкурентоспроможність і конкурентні переваги аграрних підприємств та систематизація джерел їх формування.

Матеріали і методи. В процесі дослідження використано методи аналізу і синтезу – при визначенні сутності понять «конкурентоспроможність аграрних підприємств» і «конкурентні переваги аграрних підприємств», дедукції та абстрагування – для систематизації джерел формування конкурентних переваг аграрних підприємств, узагальнення та конкретизації – при формуванні висновків.

Результати. В статті проаналізовано представлені в науковій літературі підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність аграрного підприємства». Встановлено, що реалізаційна складова конкурентоспроможності підприємств галузі включає краще використання ресурсного потенціалу, порівняно зі співставними конкурентами, та вищий ступень адаптивності до зміни факторів зовнішнього середовища. Запропоновано авторське визначення поняття «конкурентна перевага аграрного підприємства». Обґрунтовано, що джерелами формування конкурентних переваг агропідприємства можуть бути його ресурси й фактори виробництва та бізнес-процеси, а формами прояву – нижча собівартість продукції, вища ціна її реалізації чи краща якість, більша продуктивність факторів виробництва, порівняно з конкурентами.

Перспективи. Піднята в роботі проблематика є багатоаспектною і потребує подальших досліджень, спрямованих на розробку науково-методичного інструментарію оцінки ефективності різних конкурентних стратегій аграрних підприємств залежно від виду їх конкурентних переваг.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентна перевага, адаптивність, аграрне підприємство.

Summary. Introduction. The specifics of agricultural production and the specifics of demand for products determine the need for companies in the industry to choose a well-founded business strategy, developed on the basis of a thorough analysis

of existing and desired competitive advantages and possible mechanisms of their formation and implementation. This will make it possible to adapt to supply shocks and minimize risks, as well as ensure long-term competitiveness.

Purpose. The purpose of the study is the analysis of scientific approaches to the definition of the concepts of competitiveness and competitive advantages of agricultural enterprises and the systematization of the sources of their formation.

Materials and methods. In the process of research, the methods of analysis and synthesis were used – while defining the essence of the concepts “competitiveness of agricultural enterprises” and “competitive advantages of agricultural enterprises”, deduction and abstraction – to systematize the sources of the formation of competitive advantages of agricultural enterprises, generalization and specification – when forming conclusions.

Results. The article analyzes the approaches to defining the concept of “competitiveness of an agricultural enterprise” presented in the scientific literature. It was established that the implementation component of the competitiveness of the enterprises of the industry includes a better use of resource potential, compared to comparable competitors, and a higher degree of adaptability to changes in external environmental factors. The author’s definition of the concept of “competitive advantage of an agricultural enterprise” is proposed. It is substantiated that the sources of formation of competitive advantages of an agricultural enterprise can be its resources and factors of production and business processes, and the forms of manifestation – lower cost of production, higher price of its sale or better quality, higher productivity of factors of production compared to competitors.

Discussion. The issues raised in the work are multifaceted and require further research aimed at developing scientific and methodological tools for evaluating the effectiveness of various competitive strategies of agricultural enterprises depending on the type of their competitive advantages.

Key words: competitiveness, competitive advantage, adaptability, agricultural enterprise.

Постановка проблеми. Конкуренстоспроможність господарюючих суб’єктів формується під впливом численних факторів їх зовнішнього і внутрішнього середовища та значною мірою визначається специфікою сфери їх діяльності. Аграрне виробництво вважається сильно ризиковим видом бізнесу, що, насамперед, обумовлено високим ступенем залежності від природньо-кліматичних умов. Іншою особливістю є досить нееластичний попит на продукцію, а значне нарощування обсягів продукції внаслідок сприятливих погодних умов чи підвищення ефективності використання факторів виробництва у галузі не означає зростання прибутковості діяльності. Це вимагає від менеджменту агропідприємств вибору обґрунтованої бізнес-стратегії, що надасть можливість адаптуватися до шоків пропозиції та мінімізувати ризики, а також забезпечити тривалу конкурентоспроможність. В основі розробки цієї стратегії лежить ретельний аналіз наявних і бажаних конкурентних переваг та можливих механізмів їх формування й реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методичні та практичні аспекти забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств, визначення їх конкурентних переваг знайшли відображення в багатьох публікаціях українських науковців. Зокрема, у роботах [1–8] представлені результати аналізу категоріального наповнення даних понять та різні підходи до їх тлумачення. Строченко Н. І. та Ковальова О. М. [2] виділяють різні види конкурентоспроможності залежно від напрямку аналізу, тобто за потенційними напрямами утворення конкурентних переваг. Власенко Т. А., Крала В. Г. та Драчевський М. С. вважають, що конкурентні переваги, як джерела конкурентоспроможності аграрного підприємства, поділяються на два типи: 1) пов’язані із перевагами продукції; 2) ті, що виникають

у результаті суміщення обраних галузей сільськогосподарського виробництва та переробки [3]. Савіна С. В. [4] виокремлює операційні та стратегічні конкурентні переваги, а до основних напрямів їх забезпечення аграрними підприємствами відносить збільшення доданої вартості продукції, усунення посередницьких структур та оптимізація комплексу маркетингу. Яців І. Б. та Яців С. Ф. дійшли висновку, що виходячи з особливостей середовища функціонування, агропідприємствам доцільно орієнтуватися на отримання конкурентних переваг, пов’язаних з нижчими витратами [5]. Термінологічні розбіжності у визначенні розглянутих понять та інтерпретацій їх змістовного наповнення обумовлюють доцільність продовження наукових розвідок у цьому напрямі.

Метою статті є аналіз наукових підходів до визначення понять конкурентоспроможність і конкурентні переваги аграрних підприємств та систематизація джерел їх формування.

Матеріали і методи. Інформаційною базою дослідження є наукові праці українських вчених, які займаються проблематикою забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств та питаннями, пов’язаними з управлінням цим процесом. В процесі дослідження використано методи наукового пізнання: аналіз і синтез — при визначенні сутності понять «конкуренстоспроможність» і «конкурентні переваги»; дедукція та абстрагування — для систематизації джерел формування конкурентних переваг; узагальнення та конкретизації — при формуванні висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз тлумачень поняття «конкуренстоспроможність аграрного підприємства», представлених у науковій літературі, показує наявність різних підходів, що не є взаємовиключними (табл. 1). Більшість дослідників інтерпретує його як здатність конкурувати, що правомірно з врахуванням лексичного значення двох

основ складного слова «конкурентоспроможність». Водночас така здатність перевіряється винятково в реальних економічних умовах і трансформується в результат, який є відмінним від найближчих співставних конкурентів, отже аналізоване поняття повинно одночасно включати реалізаційну результативну складову. В цьому контексті дискусивним залишається питання що саме вважати результатом — або «забезпечення власних домінуючих переваг над конкурентами» [6] чи «перемога в конкурентній боротьбі» (Бойко В., Малик М.Й), або «утримання свого положення на ринку» [7, 8] чи просто «ефективна господарська діяльність» [9].

З врахуванням специфіки аграрної сфери, де підприємства є дуже відмінними за розмірами земельного банку, якістю земельних ресурсів, спеціалізацією, диверсифікованістю продуктового портфелю, значної залежності від природно-кліматичних умов тощо, реалізаційний аспект їх конкурентоспроможності повинен передбачати, насамперед, ефективну господарську діяльність при збереженні, а за можливості й покращення, конкурентних позицій на ринку. Отже, мова йде одночасно про краще використання ресурсного потенціалу, порівняно зі співставними конкурентами, та вищим ступенем адаптивності до зміни факторів зовнішнього середовища підприємства.

Основою конкурентоспроможності аграрного підприємства є використання наявних конкурентних переваг, які не є сталими у часі. Однак, як справедливо відзначають Яців І. Б. та Яців С. Ф., конкурентна перевага — ще не гарантія конкурентоспроможності, а лише умова її досягнення [5]. Що стосується розуміння сутності поняття «конкурентна перевага», то існує значна варіативність у трактуванні цієї категорії авторами, що пов'язано з різними інтерпретаціями джерела виникнення такої переваги. Шаповалова І. В. за результатами систематизації представлених у науковій літературі підходів до визначення джерел формування конкурентних переваг виділяє ресурсно-витратний, якісний, адаптивно-інноваційний, ціннісно-компетентісний та інтеграційний підходи [14].

Виділення різновидів конкурентоспроможності підприємства — економічної, технічної, якісної, ціннової, маркетингової, інноваційної, глобальної [2], також вказує на потенційні джерела утворення конкурентних переваг.

З урахуванням особливостей аграрної сфери, де переважна більшість продукції виробників — сировина з уніфікованими характеристиками, яка реалізується за цінами, що їх визначають покупці, а в процесі її реалізації мало задіяні такі чинники, як бренд товару, ексклюзивна цінність [5],

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність аграрного підприємства»

Автори	Визначення
Крючкова Ж. В. [6]	міра реалізації потенційних можливостей підприємства для забезпечення власних домінуючих переваг над конкурентами на конкретному ринку протягом певного періоду часу та в довгостроковій перспективі
Бойко В., Бойко Л. [7]	здатність господарюючих суб'єктів агробізнесу, використовуючи свої конкурентні переваги та можливості, перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, ефективно використовувати наявні ресурси, швидко реагувати на зміну кон'юнктури ринку
Малик М. Й., Нужна О. А. [8]	здатність суб'єктів економічної діяльності сільськогосподарської галузі адаптуватися до нестабільних ринкових умов господарювання, використовуючи свої конкурентні переваги, і перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, завдяки підвищенню ефективності використання земельних, трудових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів
Іващенко М. В. [9]	результат ефективної господарської діяльності підприємства в умовах конкурентного ринкового середовища
Кадирус І. Г., Донських А. С., Олійник Ю. О. [10]	реальна та потенційна здатність пристосуватися до зовнішніх умов на основі сформованих конкурентних переваг, реалізувати свої можливості щодо виробництва та реалізації якісної і безпечної сільськогосподарської продукції, задовольняючи потреби споживачів і забезпечуючи власну вигоду та утримання стійких конкурентних позицій на ринку
Спаський Г. В. [11]	здатність утримувати своє положення на ринку і динамічно розвиватися в умовах цивілізованої конкурентної боротьби, застосовуючи інновації
Грановська В. Г. [12]	комплексне поняття, що характеризує повний спектр конкурентних переваг та потенціалу підприємства. Це його стратегічний потенціал та ефективність його використання, швидкість реакції на зміни та адаптивність до мінливості середовища функціонування, швидкість реагування на потреби споживачів, здатність до адекватних дій на нововведення конкурентів
Поліщук В. А. [13]	порівняльна перевага, передусім за такими параметрами, як ціна і якість відносно інших підприємств галузі

Джерело: сформовано авторами на основі [6–13]

а також значної залежності результатів діяльності від природно-кліматичних умов й мінливої цінової кон'юнктури ринку на кожен вид продукції, основні конкурентні переваги формуються лише у внутрішньому середовищі підприємства, а можливості й загрози зовнішнього макросередовища діють на більшість конкурентів однаково і здатність їх використання чи уникнення визначається винятково досвідом та кваліфікацією управлінського й іншого персоналу.

Що стосується впливу зовнішніх факторів мікросередовища — споживачів, конкурентів, постачальників, посередників, контактних аудиторій, то додаткові можливості здобуття конкурентної переваги аграрним підприємством в процесі взаємодії з ними також утворюються саме внаслідок діяльності самого підприємства, оскільки воно має відносно вільний вибір їх складу та форм взаємодії, тобто джерелом утворення конкурентної переваги виступає система маркетингу самого підприємства.

Водночас специфіка аграрної сфери іноді полягає у можливості здобуття кращих чи гірших результатів діяльності ніж у найближчих конкурентів внаслідок

дії незалежних від підприємства факторів. Наприклад, несприятливі погодно-кліматичні умови: град, сильний вітер, надлишкове зволоження, посуха, та інше. Зрозуміло, що наслідки таких ризиків долаються агрозахотами, але воно істотно підвищує витрати підприємства та знижує рентабельність.

Таким чином поняття «конкурентна перевага» відносно аграрного підприємства можна визначити як кращі, порівняно з конкурентами, умови або стан наявних ресурсів і факторів виробництва, їх комбінації чи способів використання, що створює потенційну можливість отримати вищі економічні результати діяльності. Отже, джерелами формування конкурентних переваг кожного окремого агропідприємства можуть бути його ресурси та бізнес-процеси, а формами прояву — нижча собівартість продукції, вища ціна її реалізації чи краща якість, або більша продуктивність факторів виробництва, порівняно з конкурентами (рис. 1).

Наявні конкурентні переваги, як вже зазначалося, не гарантують кращі економічні результати підприємству. Наприклад, за однакової якості й собівартості агропродукції ціна її реалізації може

Рис. 1. Джерела та форми прояву конкурентних переваг аграрного підприємства
Джерело: розроблено авторами

відрізнятися не лише через вибір окремого каналу розподілу, а й через вибір періоду реалізації. Отже, формування конкурентних переваг у широкому розумінні трансформується в завдання адаптації системи управління до змін конкурентного середовища, що дозволяє швидко і точно визначати напрямки підвищення конкурентоспроможності [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Конкурентоспроможність підприємств аграрної сфери економіки є результатом реалізації їх конкурентних переваг. Останні генеруються переважно внутрішнім середовищем суб'єктів господарювання та відбивають кращі кількісно-якісні показники забезпеченості факторами виробництва та досконаліший рівень організації бізнес-процесів. Аналіз досвіду функціонування агропідприємств показав, що висока залежність від ситуативно-випадкових чинників зовнішнього середовища та ризикованість

обумовлюють можливість здобуття вищої рентабельності діяльності підприємствам, що не мають переваги за кожною окремою складовою ресурсного та організаційного потенціалів лише в короткостроковому періоді. А кращі показники за кожним з потенційних джерел формування конкурентних переваг не означають їх прояву у вигляді нижчої собівартості продукції чи кращої її якості порівняно з конкурентами. В довгостроковому періоді сформовані стійкі конкурентні переваги дозволяють адаптуватися до впливу випадкових чинників зовнішнього середовища та мінімізувати ризики діяльності.

Піднята в роботі проблематика є багатоаспектною і потребує подальших досліджень, спрямованих на розробку науково-методичного інструментарію оцінки ефективності різних конкурентних стратегій аграрних підприємств залежно від виду їх конкурентних переваг.

Література

1. Пенькова О. Г. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 11 (77). С. 26–31.
2. Строченко Н. І., Ковальова О. М. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: сутність та напрямки зміцнення. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2024. Вип. 19. С. 114–121.
3. Власенко Т. А., Краля В. Г., Драчевський М. С. Чинники формування конкурентоспроможності аграрних підприємств та оцінка їх впливу. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Т. 5, № 4. С. 130–138.
4. Savina S. Marketing support of competitiveness management of agricultural enterprises. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2021. № 56. P. 17–25.
5. Яців І. Б., Яців С. Ф. Особливості формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28, № 1. С. 278–285.
6. Крючкова Ж. В. Сутність конкуренції і конкурентоспроможності аграрних підприємств як економічних категорій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 12. С. 49–53.
7. Бойко В., Бойко Л. Сучасні підходи до визначення поняття «Конкурентоспроможність аграрних підприємств». *Фінансовий простір*. 2019. № 3 (35). С. 23–31.
8. Малік М. Й., Нужна О. А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми. Київ : Інститут аграрної економіки, 2007. 270 с.
9. Іващенко М. В. Формування конкурентоспроможності аграрних підприємств Львівської області. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 43. С. 162–166.
10. Кадирус І. Г., Донських А. С., Олійник Ю. О. Оцінювання конкурентоспроможності аграрного підприємства. *Агросвіт*. 2019. № 21. С. 100–106.
11. Спаський Г. В. Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції. *Економіка АПК*. 2017. № 9. С. 33–40.
12. Грановська В. Г. Парадигма конкуренції та конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Інтелект XXI*. 2016. № 5. С. 50–57.
13. Поліщук В. А. Теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. *Вісник полтавської державної аграрної академії*. 2017. № 3. С. 140–142.
14. Шаповалова І. В. Конкурентні переваги підприємства: ретроспективний аналіз трактування термінів. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 427–432.

References

1. Penkova, O. (2007). Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii [Competitiveness of the national economy in the context of globalization]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 11 (77), 26–31 [in Ukrainian].
2. Strochenko, N. I., Kovalova O. M. Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpriemstv: sutnist ta napriamky zmitsnennia [Competitiveness of agricultural enterprises: the essence and directions of strengthening]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seria: Ekonomika*, 19, 114–121 [in Ukrainian].

3. Vlasenko, T.A., Kralia, V.H., Drachevskiy, M.S. (2020). Chynnyky formuvannia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpriemstv ta otsinka yi kh vplyvu [Factors of formation of competitiveness of agrarian enterprises and assessment of their impact]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, 5 (4), 130–138 [in Ukrainian].
4. Savina, S. (2021). Marketing support of competitiveness management of agricultural enterprises. *Norwegian Journal of development of the International Science*, 56, 17–25.
5. Yatsiv, I.B., & Yatsiv, S.F. (2018). Osoblyvosti formuvannia konkurentnykh perevah silskohospodarskykh pidpriemstv [Peculiarities of the formation of competitive advantages of agricultural enterprises]. *Ekonomichnyi analiz*, 28 (1), 278–285 [in Ukrainian].
6. Kriuchkova, Zh.V. (2016). Sutnist konkurentsii i konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpriemstv yak ekonomichnykh katehorii [Essence of competition and competitiveness of agricultural enterprises as economic categories]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 12, 49–53 [in Ukrainian].
7. Boiko, V., & Boiko, L. (2019). Suchasni pidkhody do vyznachennia poniattia “Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpriemstv” [Modern approaches to defining the concept of “Competitiveness of agricultural enterprises”]. *Finansovi prostir*, 3 (35), 23–31 [in Ukrainian].
8. Malik, M.I., & Nuzhna, O.A. (2007). Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpriemstv: metodolohiia i mekhanizmy [Competitiveness of agricultural enterprises: methodology and mechanisms]. Kyiv: Instytut ahrarnoi ekonomiky [in Ukrainian].
9. Ivashchenko, M.V. (2020). Formuvannia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpriemstv Lvivskoi oblasti [Formation of agrarian enterprises’ competitiveness in Lviv region]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 43, 162–166 [in Ukrainian].
10. Kadyrus, I.H., Donskykh, A.S., & Oliinyk, Yu.O. (2019). Otsiniuvannia konkurentospromozhnosti ahrarnoho pidpriemstva [Assessment of agrarian enterprise competitiveness]. *Ahrosvit*, 21, 100–106 [in Ukrainian].
11. Spaskyi, H.V. (2017). Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpriemstv v umovakh yevrointehratsii [Increasing the competitiveness of agricultural enterprises in the context of European integration]. *Ekonomika APK*, 9, 33–40 [in Ukrainian].
12. Hranovska, V.H. (2016) Paradyhma konkurentsii ta konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpriemstv [The paradigm of competition and competitiveness of agricultural enterprises]. *Intelekt XXI*, 5, 50–57 [in Ukrainian].
13. Polishchuk, V.A. (2017). Teoretychni aspekty upravlinnia konkurentospromozhnistiu ahrarnykh pidpriemstv [Theoretical aspects of managing the competitiveness of agricultural enterprises]. *Visnyk poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, 3, 140–142 [in Ukrainian].
14. Shapovalova, I.V. (2017). Konkurentni perevahy pidpriemstva: retrospektyvnyi analiz traktuvannia terminiv [Competitive advantages of the enterprise: a retrospective analysis of the terms’ interpretation]. *Ekonomika i suspilstvo*, 10, 427–432 [in Ukrainian].